

Jan Bo Hansen

En kristelig Epimetheus?

- Carl Schmitt efter 1945

Da krigen sluttede, var Carl Schmitt blevet forsynet med en *Panzerfaust* og havde som *Volkssturmann* til opgave at forsvare Teltowkanalen ved Berlin. Det er et billede af en egen tragisk komik. Schmitt var ganske vist de skærpede konflikters mand, undtagelsestilstandens forkynder, men det var jo ved skrivebordet, at kampene blev udkæmpet. Han var ingen frontkæmper i Ernst Jüngers ånd. Selvsamme Jünger, der heller ikke længere så krigen som det rensende stålbad, noterede ved modtagelsen af et kort fra Schmitt i februar 1945: ”Som afsender: Volkssturmann S. Albrechtsteerofen. Kortet foruroligede mig; det gjorde mig den omvæltning klar, som millioner af mennesker er kastet ind i i disse dage, ind i den rene katastrofe, i slam og ild” (Jünger & Schmitt 1999: 612).

Den 30. april blev Schmitt arresteret af sovjetiske tropper, men efter et par timer sat på fri fod, efter Schmitts egen opfattelse efter indgriben fra Johannes R. Becher. De to kendte hinanden fra de bedre tider, hvor Becher var ekspressionistisk lyriker og Schmitt en af hans beundrere. Nu var Becher blevet kommunistisk politiker og funktionær, fra en ideel betragtning måske et tilbageskridt men også det, Schmitt havde brug for i situationen. Han kunne drage tilbage, om ikke til sit hjem, for det var bombet i 1943, så dog til sin familie.

I slutningen af juni blev Schmitt opsøgt af en gammel kollega fra universitetet i Berlin, pædagogen og filosofen Eduard Spranger, der overbragte ham et spørgeskema fremstillet af et udvalg under byens magistrat. Det bad blandt andet Schmitt om oplysning om medlemskabet af nazistiske organisationer og forespurgte også om hans holdning til forskellige fænomener, blandt andet antisemitismen. Schmitt nægtede at udfylde det. Senere beskrev han sit møde med Spranger som et utåleligt overgreb. På en måde havde han ret: Spranger

havde trukket sig tilbage fra sin stilling i protest mod den *Gleichschaltung*, der foregik på universiteterne ved nazisternes magtovertagelse. På netop samme tid havde Schmitts karriere taget sit store spring fremad. Synet af Spranger måtte på den måde være en påmindelse om det valg, Schmitt i sin tid havde foretaget. Hans svar til Spranger forsøgte sig i defensiven: "Hvem er du egentlig, du som stiller spørgsmål til mig? Hvad skyldes din overlegenhed?" (Schmitt 1950: 10). Lige som Schmitt nægtede at udfylde spørgeskemaet, nægtede han senere at lade sig 'afnazificere'. En række af hans senere problemer opstod af denne uvilje. Selv så han sit 'tilfælde' som et eksempel på ydmyghed: "Det er det slette, uværdige og dog autentiske eksempel på en kristelig Epimetheus" (ibid.).¹

Det må have været vanskeligt for mange at forstå, hvorfor Schmitt, der havde været aktiv i forsvaret for regimet på et tidspunkt, da det var mest sårbart (i tiden omkring det såkaldte Röhm-kup) skulle gå fri, mens mange mindre ånder blev arresteret, forsvandt i sovjetiske lejre eller blev skudt uden yderligere formaliteter. I september 1945 blev Schmitt da også arresteret af amerikanerne, der havde ham med på listen over folk, der havde støttet det faldne regime. I de følgende 13 måneder befandt han sig i lejren Berlin-Lichtenfelde/Süd, indtil han i oktober 1946 blev lukket ud igen. Friheden varede til marts 1947, da han igen blev arresteret og overført til Nürnberg, denne gang for at blive forhørt af anklageren Robert M.W. Kempner med henblik på at blive brugt som vidne i den del af Nürnberg-processerne, der handlede om udenrigsministeriet, den såkaldte Wilhelmstrasse-proces (Quaritsch 2000).

Spørgsmålet var, om Adolf Hitler kunne siges at være blevet inspireret til sine store, rumerobrende operationer af Schmitts skrifter, især skriftet *Völkerrechtliche Grossraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte* fra 1939. I så fald påkom der unægtelig Schmitt et stort ansvar. Kempner stillede ham som opgave at besvare fire spørgsmål: 1) I hvilken udstrækning fremmede De Hitlers Grossraumpolitik? 2) I hvilken udstrækning deltog De i forberedelsen af en aggressionskrig og de forbrydelser, den resulterede i? 3) Juridiske bemærkninger om rigsministerens forfatningsmæssige stilling og ledelsen af rigskancelliet? og 4) Hvorfor fulgte de tyske statssekretærer Hitler? Efter at have besvaret disse meget forskelligartede spørgsmål blev Schmitt igen smidt ud og drog nu til sin fødeby Plettenberg, en lille flække i Saurland, denne gang for bestandig. Han fik en etage i sine søstres hus, hvor han levede med sin hustru, sin datter, en sekretær og en husholderske.² Han havde trukket sig tilbage til sikkerheden i tavsheden, som han sagde til Kempner. Han døbte huset San Casciano efter Machiavellis eksil uden for Firenze. Machiavelli var et alter ego, en af Schmitts mange selvstiliseringer.

Sikkerhed i tavsheden

Schmitt opretholdt sin tavshed i de følgende mange år, i det mindste hvad hans virksomhed under nazismen angik. Kun i den lille artikelsamling *Ex Captivitate Salus* (1950) gik han ind på nogle af de indvendinger, man kunne rejse mod hans holdning efter 1933, hans virke som statsråd af Görings nåde. Det sker mest udfoldet i et svar til sociologen Karl Mannheim, en emigrant som Schmitt havde kendt før 1933. Også her forskanser han sig bag en række forsvarslinier: ”Pligten til at udløse en borgerkrig, udøve sabotage og blive martyr har sine grænser”, bemærker han (ibid.: 21). Der har han ret, og det er rigtigt at fastholde over for den senere grasserende hypermoral. Men Schmitt var jo netop ikke gået i indre eksil. At han aktivt havde støttet regimet, indtil han var blevet tvunget til at indstille sin offentlige virksomhed, kom han ikke ind på. Schmitt havde muligheden for at forklare sig over for Jünger, men valgte også her sikkerheden i tavsheden. Efter at have stået model til en række halvsjulte angreb - Schmitt var, hvad også hans største beundrere måtte medgive, en mester i den giftige antydningens kunst - tog Jünger i 1950 bladet fra munden og beskrev så lige ud, som det nu var ham muligt, forskellen i deres reaktion på nazismen.

Men Jünger var nu heller ikke den direkte tales mand: Han henviste til ”den nat, hvor jeg forlod Dem på Friedrichstrasse og var i stor sorg. Heller ikke den gang levede jeg forbilledligt i min hverdag. Men hvis De i sagen havde fulgt mit råd og eksempel, så ville De måske ikke være i live i dag, men De ville være berettiget til at dømme over mig i sidste instans. Hvis jeg den gang havde fulgt Deres råd og eksempel, så ville jeg med sikkerhed ikke have været i live i dag, hverken fysisk eller på anden måde.” (Jünger & Schmitt 1999: 247).³ Schmitt svarede et par uger senere, citerede Jüngers sætninger og tilføjede: ”Godt. Capisco et obmutesco” [jeg forstår (et af Schmitts tilnavne var Don Capisco) og tier]. Heraf kunne man måske få det indtryk, at han var enig i Jüngers kritik. At det ikke var tilfældet, fremgår af hans dagbog, *Glossarium*, som fortsætter: ”Sådan taler en overlevende til en overlevende. Han opstiller to irrealer betingelsessætninger. Han siger: Den overlevende har uret, for jeg ville måske ikke længere være i live; men før det siger han: Selv ville han (selv om han dog også er overlevende) med sikkerhed ikke længere være i live (hverken fysisk eller psykisk), hvis han havde fulgt mig. Er det ikke en jeg-forrykt-rethavers rabulistik? Følger af hans mescalineksperiment?” (1991: 293).

Herefter fortsatte korrespondancen på lavere åndeligt niveau, gensidige taksigelser, henvisninger til de andres underlegenhed og til antikvariatkataloger udveksledes. Mens Jünger offentliggjorde sine dagbøger, førte Schmitt sine i enrum, fulde af giftigheder, ikke mindst rettet mod Jünger. Det viser hen til en grundlæggende ambivalens, sagde Jünger mange år senere, da han fik tek-

sterne at se. Alligevel: ”- han forbliver i min erindring en god og uudgrundelig ven.” (citeret efter Noack 1998).

Hvorfor faldt bedømmelsen af Jünger i offentligheden så meget anderledes end bedømmelsen af Schmitt? En årsag var, at forventningerne til de to var helt forskellige. Mens man kunne have ventet, at Jünger ville tilslutte sig regimet, var det modsat med Schmitt: Hans støtte til Hitler kom som en overraskelse for dem, der mente at kende ham. Jünger begyndte sin løbebane som heroisk fascist og bellicist og bevægede sig herefter gennem mange år væk fra denne holdning for at ende i en slags ophøjet idealisme. Da nazisterne overtog magten var han nået langt væk fra sit udgangspunkt, også langt fra regimet, som han betragtede med uro, overbevist om at han kun kunne tabe ved at knytte sig til det. Hvordan hans forhold til regimet var, viser sig af, at han i mange år betragtede det som en given sag, at hans søn, der var blevet arresteret og senere sendt til fronten i Italien, var blevet skudt i ryggen efter ordre. Først en undersøgelse mange år senere klargjorde, at sønnen var faldet i kamp.⁴ Schmitt havde i de sidste år af Weimarrepublikken været aktiv for at forhindre et nazistisk styre. Da det havde installeret sig, tilsluttede han sig aktivt, stillede ikke kun navn og omdømme til rådighed men var aktiv med råd og dåd (for Schmitts rolle som preussisk statsråd se Koenen 1995). I 1936 blev han tvunget til at trække sig tilbage til universitetet efter en kampagne i SS's blad. Det var ikke hans egen beslutning, som det var Heideggers beslutning at nedlægge sine poster. Schmitt skulle tvinges ud. Hans situation adskilte sig således fra hans kolleger og medskyldige, folk som Martin Heidegger, Arnold Gehlen og Gottfried Benn. Det var alle folk med anlæg for det geniale, det var blevet grebet af den store bevægelse, der gik hen over landet i 1933.

Heidegger havde lige som Schmitt stillet sin prestige til rådighed for regimet. Efter et år som rektor og præsident for rektorkollegiet havde han trukket sig tilbage lige så pludseligt, som han var dukket op. I 1945 forventede han at fortsætte sin universitetskariere men måtte til sin overraskelse opdage, at han nu var med i gruppen af suspekterede medborgere. *Mitgegangen, mitgehangen*, siger tyskerne: medløberen bliver også hængt. Først i vintersemestret 1951 kunne han genoptage sin undervisning, men da var salen til gengæld stuvende fuld af elever og beundrere, som havde ventet på dette øjeblik. Det var et stort øjeblik for Heidegger, der nu følte sig genindsat i sine rettigheder efter en i egne øjne ganske og aldeles urimelig behandling.⁵

En anden skikkelse med en tilsvarende karriere var lyrikeren Gottfried Benn. Han havde i 1933 overtaget formandskabet for Akademiets skønlitterære afdeling, da det blev omorganiseret efter de nye førerprincipper. Herfra bekæmpede han emigranterne og lovsang det ny styre i *Der neue Staat und die Intellektuellen*. Men nogen gensidig tillid opstod aldrig, og allerede i 1933

begyndte han at trække sig tilbage fra sine poster: den 1. april 1935 var han tilbage i muddergrøften som militærlæge, en post han stiliserede som en form for indre emigration. Fra 1938 havde han skriveforbud. Også han opretholdt efter krigen en tavshed, der skulle være fornem, men i lige så høj grad var bekvem.

Man kunne sige det samme om sociologerne Arnold Gehlen og Helmut Schelsky, begge folk med en stor karriere efter krigen.⁶ Gehlen meldte sig ind i NSDAP maj 1933, hvorefter vejen stod åben til, at han kunne overtage den emigrerede Paul Tillichs professorat i Frankfurt. Først meget sent trak han sig forsigtigt væk fra styret. Han havde en ven og beundrer i Theodor W. Adorno, der sørgede for ham materielt efter krigen. Hans assistent i Königsberg fra 1938, Helmut Schelsky, blev ganske vist først medlem af NSDAP i 1937, men han havde været medlem af SA siden 1932 og var således en gammel frontkæmper.

Disse mennesker var meget forskellige, men de havde det til fælles, at de i en kortere eller længere periode havde stillet deres talent og berømmelse til rådighed for regimet og det vel at mærke af overbevisning og ikke af opportuniste. Gehlens og Schelskys senere skepsis og distance til det politiske stammer vel fra denne erfaring. I øvrigt tænkte de ikke meget godt om hinanden: Schmitt betragtede Heidegger som ateist og undgik ham af samme grund. Benn skrev sarkastisk om Jüngers prosa, Heidegger kommenterede han spottende. Heidegger nærrede på sin side en virkelig interesse for Jüngers tidlige skrifter, men interessen fortabte sig med årene, og han fulgte også med i Benns produktion. Det var en bedrift, at Armin Mohler var i stand til at samle dem i festskriftet til Ernst Jüngers 65-årsdag, *Freundschaftliche Begegnungen*. Gottfried Benn deltog med et digt, hvori han netop betonedede afstanden. Det var disse menneskers sidste møde, hvis man vil gå så langt. Deres fælles grundlag var en pessimistisk - Schmitt ville sige realistisk - antropologi. Alle politiske teorier af interesse går ud fra, at mennesket er ondt, sagde Schmitt, og de øvrige ville give ham ret. Der ud over havde de kun lidt med hinanden at gøre.

Efter kortere eller længere tid kunne de genoptage karrieren. Det var ikke alene Jünger, der ”snart var moden til Nobel-prisen”, som Schmitt arrigt noterede sig i sin dagbog (1991: 260, Nobel-prisen var af en hans mange hadeobjekter). Også Benn var på tale men måtte tage til takke med Büchner-prisen. Schmitt adskilte sig fra Heidegger, Benn og Jünger derved, at han ikke frivilligt havde trukket sig tilbage fra regimet. Han var blevet lagt på is. Men desuden var hans forudsætninger ganske anderledes. Han adskilte sig desuden fra Heidegger og Benn ved at have det politiske som sit særlige domæne. ”I det politiske er jeg hverken bevandret eller begavet”, skrev Heidegger i et svagt øjeblik til Hannah Arendt. Det kom ikke bag på hende (Heidegger & Arendt

1998: 95). Benn indrømmede af princip aldrig noget som helst, men ingen ville tro, at han havde brugt mange ressourcer på at undersøge de politiske retningslinier for NSDAP's virksomhed. I Schmitts tilfælde forholdt det sig jo anderledes: her var en mand, der beskrev sig selv som altgennemskuende, en mand, der havde undersøgt politikens væsen og bragt den på begreb, en mand, der mente at have afsløret parlamentarismens uvæsen (Schmitt 1926; Hennis 1973). Hans selv vurdering var uændret høj: ”Jeg er i dag - trods Quincy Wright - den eneste retslærer på denne jord, der har fattet og erfaret problemet den retfærdige krig, desværre inklusiv borgerkrigen i alle dens afgrunde.” (1947: 11f). Så meget hårdere måtte dommen over hans virksomhed blive.

I Schmitts tilfælde var der ingen Adorno til at støtte ham og ingen Hannah Arendt til at tage ham i forsvar. Hvis han havde fået lov til at genoptage sin undervisning, er det næppe sandsynligt, at *auditorium marxismus* ville blive fyldt af beundrende elever. Som han nu var, kunne han ikke tage afstand fra det regime, han havde tjent. Remigranterne, der var fordrevet på grund af Schmitt og de folk, der blev betegnet som hans elever, så i ham stadig den gamle nazist, der ikke havde taget ved lære. Hans gamle konkurrenter og kolleger - det er ikke let at se, hvad der er politiske og ideologiske modsætninger, og hvad der er kamp om embederne - Erich Kauffmann, Karl Löwith, Rudolf Smend - glemte ham ikke. Når de følte, at Schmitt og hans skole var ved at vove sig for langt frem - og det følte de ikke sjældent - rykkede de ud i offentligheden med deres advarsler (se f.eks. Kauffmann 1958).

Gamle venner

I lang tid hørte hans gamle venner ikke noget til ham. Da han fyldte 60 i 1948, blev det klart under hvilke beskedne forhold, han levede, helt afhængig af de få honorarer han kunne skaffe sig ved juridiske responser, men nu var Schmitt jo statsretsekspert og ikke erhvervsjurist, og det var få, der henvendte sig. For at skabe nogle organisatoriske rammer for støtten til Schmitt, dannede de i 1949 *Academia Moralis*. Akademiet gav ham også mulighed for at optræde i mindre rammer, en mulighed han greb med begærlighed, for til Schmitts talenter hørte også hans mundtlige fremstillingsevne.

Til Akademiet hørte nogle af hans gamle venner, blandt dem Hans Barion, en ledende kirkejurist, som med sit engagement for nazismen var kommet i konflikt med den katolske kirke. Efter krigen måtte han tage til takke med forefaldende arbejde. Da Armin Mohler i sin rolle som leder af Siemens-stiftelsen sidst i 1960'erne tillod sig at invitere Hans Barion som oplægsholder, meddelte en repræsentant for den katolske kirke i Bayern, at Mohler i så fald ikke længere kunne regne med den katolske kirkes medvirken til sine arran-

gementer, og Barion måtte blive udenfor. Det var nok muligt, at man andre steder i Forbundsrepublikken ikke længere skelnede mellem ven og fjende. I den katolske kirke gjorde man det stadig (Mohler 1995: 27).

Højdepunktet i *Academia Moralis'* virksomhed var festligholdelsen af Schmitts 65-årsdag i 1953. Det var dog betegnende, at det ikke lykkedes at stable et egentligt festskrift på benene; et projekt, man ellers havde lagt mange kræfter i - alene for at konkurrere med Schmitts gamle rival og uven, Erich Kauffmann, der ikke alene fik et festskrift men også en rigtig værkudgave. Akademiet sygnede derefter langsomt hen. En anden scene, der stod til rådighed for Schmitt, var Ebracher-seminarerne, der blev organiseret af Ernst Forsthoff, en elev og ven af Schmitt og selv en betydelig jurist. I 1933 havde han forsøgt at påvirke den nazistiske bevægelse med bogen *Der totale Staat* men indså hurtigere end Schmitt, at den var upåvirkelig, i det mindste for juridiske betragtninger. Efter krigen blev Forsthoff professor i Heidelberg og siden - selv om hans fortid til stadighed dukkede op - præsident for forfatningsdomstolen på Cypern (Laak 1993: 240ff).

Ebracher-seminarerne begyndte i 1957, og en af de første, der blev inviteret, var Schmitt. Forsthoff var i stand til at tiltrække betydelige personligheder som oplægsholdere, og seminarerne fik et vist ry ikke alene for deres høje kvalitet men også som en slags konservativ kadresmedje. I de følgende år optrådte Schmitt flere gange, og hans artikel om 'Die Tyrannei der Werte' (1979) kommer fra et seminar i 1959. I begyndelsen af 1970'erne ophørte seminarerne, splittet mellem højre og venstre i den politiske polarisering. At de gamle, Schmitt, Forsthoff og Barion lå til højre i det politiske spektrum behøvede man ikke at argumentere længe for. Det samme gjaldt organisatoren Armin Mohler, der som forfatter til et hovedværk om den 'konservative revolution' og sekretær for Jünger fik en central stilling i arbejdet med at knytte forbindelser mellem alle disse kredse. "Da alle begyndte at kalde sig konservative, begyndte jeg at kalde mig højre", sagde han. Det var vigtigt for ham, at ingen kom højre om. Det skete heller ikke så let (Laak 1993: 256ff). Da man få år senere begyndte at inddele schmittianerne i forskellige retninger, var der ingen tvivl om, at disse folk var højre-schmittianerne.

Collegium Philosophicum

Hvor der er et højre, er der jo også et venstre. I halvtredserne og tresserne kom nogle folk til, som blev kaldt venstre-schmittianere, selv om de hurtigt fordelte sig mellem forskellige politiske retninger, og de fleste i dag ville blive betegnet som liberale eller liberal-konservative: Hermann Lübke, Odo Marquard, Robert Spaemann, Martin Kriele, Günter Rohrmoser, Ernst-Wolfgang

Böckenförde. De var elever af filosofen Joachim Ritter, en mand med et meget lille men vægtigt oeuvre og en stor betydning som underviser og vejleder (Lübbe 1988: 427ff).

Ritter var professor ved universitetet i Münster, hvor han fra 1947 havde oprettet et *Collegium Philosophicum* i sit arbejdsværelse. I 1957 inviterede han Schmitt til at holde et foredrag om *Nomos der Erde* med særligt henblik på modernitetskritikken. Også i denne gruppe gjorde Schmitt et stort indtryk som forelæser. Han blev endog opfordret til at deltage i arbejdet på *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, gruppens blivende hovedværk, hvad han dog afslog. En række af gruppemedlemmerne blev siden, hvad man kaldte holdnings-schmittianere, altså folk der tænkte i Schmitts kategorier, selv om de ikke delte hans historiefilosofi eller de politiske slutninger, han drog af den. Når de nu, hvor Schmitts berømmelse så langt overstråler Joachim Ritters, regnes til Schmitts indflydelsessfære, skal det dog siges, at Ritter spillede en langt større rolle for dem, end Schmitt nogen sinde kom til.

En anden gruppe samledes i Heidelberg omkring kultursociologen Alfred Weber. Kontakten til Schmitt blev knyttet gennem Nicolaus Sombart, som havde kendt ham gennem mange år (Sombart 1983, 1991). To af gruppens medlemmer var historikere, den tidligt døde Hanno Kesting og Reinhard Koselleck, en drivende kraft bag opslagsværket *Geschichtliche Grundbegriffe*, der knyttede sig så tæt til Schmitt, at man i en periode kan tale om elever (Olsen 2004).

De revolutionære

Først i slutningen af tresserne kom den egentlige revolutionære Schmitt-læsning til. I 1970 blev Schmitt opsøgt af den unge maoist, Joachim Schickel, der ville lave en radioudsendelse med ham. Han havde oversat Maos digte, hvad der naturligvis interesserede Schmitt overmåde, men hvad der for alvor vakte ham til live var emnet: partisanen som historisk skikkelse. Partisanen var en af hans identifikationsfigurer. Hans helte var på deres forskellige måder partisaner, enkeltkæmpere i en verden, der var ved at stivne. Bruno Bauer, Max Stirner og Donoso Cortés var hver på egen vis 'verdensåndens partisaner'. Først og fremmest var han selv en partisan, involveret i en kamp på liv og død med det omgivende samfund. Det blev i alt til fire samtaler, der blev sendt i Hessens radio og senere udgivet (Schmitt 1963; Schickel 1970).

Som kontrarevolutionær var Carl Schmitt levende interesseret i revolutionen og de revolutionære teoretikere. Carl Schmitts interesse for Karl Marx var af gammel dato. Han afviste det eskatologiske aspekt ved marxismen, og hans historiefilosofi var af en art, som Marx ville have rynket på næsen af, så fjernt

fra en materialistisk opfattelse som mulig. Men han følte en nærmere tilknytning til f.eks. Marx' syn på staten, som han virkningsfuldt stillede op mod de i hans øjne sentimentale liberale forestillinger. Den stærke fremhævelse af det politiske, synet på historien som en evig kamp, afvisningen af liberalismen - alt det måtte drage ham til en revolutionær opfattelse.

I *Der Begriff des Politischen* fra 1932 roste han såvel Marx som Georg Lukács, hvad der senere kom ham dyrt at stå (de to var ikke blot kommunister men også jøder, hvad Schmitts kritikere i SS i 1936 ikke havde overset). De revolutionæres interesse for Schmitt var heller ikke af nyere dato, og Lukács havde også rost og dadlet Schmitt. I 1928 anmeldte han *Politische Romantik* og fandt mange venlige ord for det kritiske udgangspunkt. Lukács delte jo Schmitts despekt for de romantiske forfattere. Men når det kommer til forklaringerne, hørte sympatien op: "Her svigter denne ellers kloge og interessante bog fuldstændig. S. gør end ikke et forsøg på at finde en real, historisk forklaring, han kommer ikke engang frem til en rigtig problemstilling." Den skulle være fundet i en sociologisk tilgang til spørgsmålet (1979: 128ff). I 1932 anmeldte den anden 'ortodoks marxist', Karl Korsch, Schmitts bog *Hüter der Verfassung*. Det skete i en positiv ånd, Schmitt opridsede de grundlæggende problemer på forbillig vis, men modsætningen og dennes løsning fandtes ikke, hvor Schmitt søgte den: "Og denne modsigelse vil netop ikke blive overvundet, men blot endnu en gang aktualiseret - og sågar i skærpet form - i hin fascistiske 'totalstat', af hvis endelige komme Schmitt i dag lige så ukritisk venter den positive løsning på det af ham behandlede statsproblem, som den liberale bourgeois i sin tid gjorde af sin 'retsstat'" (1973: 64f). Løsningen fandtes først hinsides proletariats magtovertagelse. Når det hedder sig, at de ortodokst marxistiske teoretikere roste Schmitt, er det altså en betinget sandhed. Analysen blev rost, forklaringerne blev forkastet.

Men der var ingen berøringsangst. Korsch og Lukács følte sig lige som juristerne Otto Kirchheimer og Wolfgang Abendroth berettigede til at tage det hos Schmitt, de kunne bruge. I 1930 skrev Walter Benjamin et brev til Schmitt, hvori han vedgik den store betydning, Schmitts *Die Diktatur* havde haft for hans *Ursprunge des deutschen Trauerspiels*. Brevet blev ikke optaget i Benjamins brevudgave, redigeret af Gerschom Scholem og Theodor W. Adorno, og det var ikke nogen forglemmelse. Da den udkom i 1978, var Schmitt ikke længere en mand, man kunne korrespondere med, selv ikke når det drejede sig om en så uskyldig meddelelse som Benjamins.

Fronterne stod anderledes efter nazismen og krigen. Teoretikere, der som en fuldstændig selvfølgelighed betragtede sig som talsmænd for en revolutionær klasse, fandtes ikke længere. Frankfurterskolens samfundskritik havde ganske vist mindelser om Schmitts, og Wilhelm Hennis talte spottende om

'Carl Schmitt på frankfurtsk'. Der er næppe tvivl om, at også Frankfurterskolens sene og forfatningstro repræsentant, Jürgen Habermas, var påvirket af Schmitt. Men denne sammenhæng blev først påpeget senere i 1980'erne og da modtaget med en strøm af dementier (Kennedy 1986). Venstrefløjens forhold til Schmitt gik sjældent længere end kritikken af den rolle, han havde spillet under nazismen. Hvor man tog stilling til indholdet af hans skrifter - som regel *Der Begriff des Politischen* - tilsluttede man sig den liberale og sentimentale forestilling, at ven/fjende-begrebet var overvundet. I tidligere tider kunne man måske definere det politiske på den måde. Nu burde vi være nået videre. En hovedekspONENT for denne moralske kritik var Jürgen Habermas. Han måtte til sin irritation notere sig venstrefløjens øgede interesse for Schmitt gennem 1970'erne. Schmitts kritik af liberalismen, modstillingen af demokrati og liberalisme var et sted, man kunne mødes. Et andet sted var kritikken af de angelsaksiske stormagter, som Schmitt formulerede det i sine folkeretlige skrifter. Tyskland som et besat land var et vigtigt tema på højrefløj; på venstrefløj blev det især taget op af den maoistiske bevægelse. Men også andre dele af venstrefløj blev optaget af Schmitts problemstillinger og svar: den mest fremtrædende, Günter Maschke, blev en regelret konvertit og kom til at stå som den fremmeste repræsentant for schmittianismen, en vor tids Armin Mohler. Günter Maschke kom fra miljøet omkring det illegale KPD og 'Subversive Aktion' og udviklede sig (efter en tur til Cuba) til en vittig, polemisk og skarpsindig fortolker og udgiver af Schmitts skrifter.

Tusind fine tråde

Schmitt var esoteriker. At det var små grupper, der interesserede sig for hans teorier, trak i hans øjne ikke fra, for alt væsentligt foregik i små grupper. På den anden side nærde han et brændende ønske om at blive anerkendt, ja berømt i de bredeste kredse. At han ikke blev det, mens Jünger modtog udmærkelse på udmærkelse fra det samfund, Schmitt lå i krig med, tog han ikke let. Han kompenserede ved at forestille sig de tusind fine tråde, hvorigennem hans tænkning påvirkede det tyske samfund. Men hvor langt rakte denne indflydelse?

Når Schmitt læses i dag, skyldes det hans formuleringskunst: Man behøver ikke læse mange sætninger for at genkende den skarpt formulerende forfatter. Det er tilspidsningens kunst, som Schmitt var så stolt af. Om han også er en stor historiefilosof, hvis synspunkter vil være genkendelige, når de formuleres af andre uden hans litterære evner, er et andet spørgsmål, der er vanskeligere at besvare. Mest indtryk gør hans syn på historien som en række af neutraliseringer, men ikke alt er af samme originalitet. Mange af de historiefilosofiske overvejelser, han gjorde sig om den franske revolution som syndefaldet eller

hans kritik af parlamentarismen var fælles gods hos konservative. Hos Schmitt blev det vævet sammen med hans særlige apokalyptiske tone, som hans helte Donoso Cortés, Theodor Däubler og Konrad Weiss tilførte hans stil. Som historiker er han ikke ligefrem hævet over kritik. Antikhistorikeren Christian Meier analyserede hans brug af antikkens begreber og fandt den en del under det ønskelige niveau (1988: 537ff). Mange andre historikere kunne formodentlig gå ind på de andre perioder, Schmitt brugte til at illustrere sine teser - især det 17. århundrede - og komme til samme resultat som Meier. Mange af hans elever tog fat i Thomas Hobbes og læste ham på en ganske anden måde end Schmitt. Nu var Schmitt jo ikke historiker eller filolog men jurist. Hvor langt rakte hans indflydelse på dette felt? Et sted, man måtte forvente den, var i diskussionen om den ny grundlov, som den fandt sted i slutningen af 1940'erne. At Schmitt ikke deltog, gav sig selv: han var ikke inviteret. Men af de jurister, der deltog, var nogle hans elever, andre havde læst hans skrifter og alle havde de en alder, der gjorde, at de havde del i erfaringerne fra Weimarrepublikkens sidste år, som Schmitts skrifter reagerede på. De havde "læst deres Jellinek og mange vel også Carl Schmitts *Statslære*" (Schmid 1979: 335).

Schmitt tilskrives indflydelse på to fænomener, der var nye i Forbundsrepublikkens grundlov og adskilte den fra Weimars rigsforfatning: det konstruktive mistillidsvotum (Art. 67 GG) og sikringen af en kerne i forfatningen, som den er forsøgt i Art. 79 GG, der sætter grænser for forfatningsændringer. Det er ikke utænkeligt, at Schmitts kritik af Weimar spillede en rolle for udformningen af disse artikler, men det var jo ikke en kritik, han stod alene med. Mange andre jurister og ikke alene fra 'Schmitts skole' slog ned på disse svagheder ved Weimarforfatningen. På andre områder fulgte man ikke Schmitts kritik. Forbundsrepublikken fik ikke en stærk præsident som 'forfatningens vogter', som Schmitt havde ønsket det. I stedet fik man Forfatningsdomstolen; en konstruktion Schmitt afviste, fordi han forudså, at den ville betyde en politisering af juraen. Schmitts kritik af disse mangler i Weimar-forfatningen var imidlertid af ældre dato. Nu kan man følge hans overvejelser i *Glossarium* og gøre sig klart, at den nye grundlov ikke var hans væsentligste interesse, hvad der også var forståeligt ud fra hans syn på Forbundsrepublikken som et besat og uselvstændigt land.

Det var ikke til at overse, at det tyske samfund havde ændret sig efter det store forsøg på at omorganisere verden. Samfundet var gået ind i sin postheoriske periode, og efterspørgslen på Schmitts tilspidsninger var forsvindende ringe. Det blev registreret med forbitrelse i Plettenberg. Tyskland havde forandret sig, men Schmitt var heller ikke den samme. Hans storhedstid lå i 1920'erne, hvor hans korte artikler med Jüngers udtryk var eksploderet som lydlose miner (Jünger & Schmitt 1999: 7). Nu lå hans interesse andetsteds.

Han kunne ikke mobilisere nogen interesse for Forbundsrepublikken, som han havde et helt fjernt forhold til. Hans produktivitet førte kun sjældent til nye værker, meget gik i samme skure med angreb på fjenderne, selvtværgørelser, skiftende med geniale aforismer, som han nu var.

Hans eneste store værk efter krigen, *Nomos der Erde im Völkerrecht des Ius Publicum Europaeum*, var en frugt af hans påtvungne indre eksil efter 1936. Det blev modtaget med høflig interesse. Andre små bøger og artikler fra hans hånd befandt sig for langt fra hovedstrømningerne i Forbundsrepublikken til at blive registreret. Uden for de snævre vennekredse var synet på Schmitt præget af enkelte sentenser og myter: han var såvel opportunist som den ondeste mand i verden, havde Hans Morgenthau sagt om ham, hårde ord på en tid, hvor både Hitler og Stalin var i live. Det dækkede i al sin enfold sikkert den offentlige mening. Han havde i samarbejde med Hitler begravet Weimarrepublikken. Der blev ikke skelnet mellem hans virke de sidste tre år af Weimarrepublikken og hans virke de første tre år af det nazistiske styre, selv om tendensen gik i modsatte retninger. Det udtryk, der bed sig fast, når Schmitt skulle karakteriseres med få ord, var 'det 3. riges kronjurist'. Det var måske nok, hvad Schmitt ønskede at blive - i sin selvfremsættelse for at tæmme den nazistiske bevægelse - men hans problem var, at Hitler ikke mente at have brug for en kronjurist, og udtrykket er i bund og grund misvisende.

I 1950'erne begyndte de første bøger om Schmitts karriere at udkomme. Det var ikke bøger, han satte højt, og deres forfattere blev - sammen med figurer som den første forbundspræsident Theodor Heuss og *Die Zeit's* chefredaktør Gräfin Dönhoff - anatema i det schmittske hjem: Christian Graf von Krockow, Kurt Sontheimer, Dolf Sternberger var alle forfattere, der blev stileret til talerør for den 'elite', der i Schmitts optik forfulgte ham.⁷ Nemtest at afvise var de angreb, der kom fra østtysk og partikommunistisk side. Allerede før den østtyske stats opkomst kom de første afregninger, men de forstyrrede ikke Schmitts cirker: "Også sådanne giftmyg som Schultes har deres mening eller i det mindste deres funktion", noterede han i *Glossarium*. I Fijalkowskis bog (1959) var Schmitt hovedeksemplet på juraens forfald i imperialismens epoke. I senere 'brunbøger' om de (vest)tyske juristers fortid under Hitler spillede Schmitt altid en fremtrædende rolle. Men da var han holdt op med at registrere det.⁸

Schmitt var beviset på, at den højeste intelligens ikke var nogen garant for politisk dømmekraft - ganske vist ikke nogen ny erkendelse for det 20. århundredes historie havde allerede demonstreret det i forholdet 1:1. På den måde erindrede han Forbundsrepublikkens intelligentsia om noget, den ikke havde det fjerneste ønske om at blive erindret om. Det talte for at glemme ham. På den anden side tildelte kritikken ham en rolle i det forbundsrepu-

blikanske samfund, som han langt fra havde: i kritikernes øjne var Schmitt centrum i en slags sammensværgelse blandt gamle højreekstremister, som ikke var tilfredse med at have lagt Weimarrepublikken i graven, men som nu ville gøre det samme med Forbundsrepublikken. Når den østtyske ledelse havde brug for at skærpe forholdet til Forbundsrepublikken, var Schmitt en af de personer, der blev draget frem, og omkring ham opridsedes et net af forbindelser og et mylder af personer, alle *alte Kameraden*, der utrætteligt arbejdede på at undergrave den mørke statsbygning.

I forhold til disse forestillinger var det fredeligt, hvad der udspillede sig omkring den gamle i Plettenberg. Trods den nye læsning af hans skrifter i 1970'erne var hans problemstillinger så langt fra at dominere den politiske debat. Selv var han lige så langt fra at tage nye problemstillinger op. Hans belæsthed var omfattende, men med alderen dykkede han ned i sine elskede forfattere, Thomas Hobbes, Jean Bodin, Donoso Cortés, Theodor Däubler, Konrad Weiss. Det var hans klassikere. Uden at have gjort meget for det gennem de seneste mange årtier var han selv blevet en klassiker.⁹

Noter

¹ *Epimetheus*, den bagudskuende, var bror til *Prometheus*, den fremadskuende. At Schmitt undlader at lade sig 'afnazificere' taler imod den ofte tilbagevendende påstand om, at han skulle være opportunist. Var han det, ville han nok have indrettet sin tilværelse efter 1945 på en anden måde.

² For alle detaljer om Schmitts lange efterliv i Plettenberg se Villinger 1990: detaljeringsgraden, opremsningen af venner og bekendte formår ikke at skjule Schmitts isolerede tilværelse fjernt fra Forbundsrepublikkens dominerende miljøer. Om Schmitts indflydelse i de to første årtier efter krigen se Laak 1993.

³ Jünger henviser formodentlig til Schmitts støtte til Hitler med artiklen 'Der Führer schützt das Recht' i *Deutsche Juristen-Zeitung* d. 1. august 1934.

⁴ Jünger noterede sig med tilfredshed, at Goebbels havde givet ordre til, at hans 50-årsdag ikke måtte nævnes: "Det er også den eneste udmærkelse, som jeg lægger vægt på". Citeret efter Noack 1998.

⁵ Forskellen i Schmitts og Heideggers holdning er udfoldet hos Safranski 1994: 407ff.

⁶ Schmitt læste Gehlen men havde ikke noget nærmere venskabeligt forhold til ham. Schelsky synes at have holdt sig på afstand af Schmitt efter krigen, at dømme efter Schmitts klager til Armin Mohler.

⁷ Krockows *Die Entscheidung* udkom i 1958. tre år senere udsendte Sternberger *Der Begriff des Politischen*, som var en anti-Schmitt. Sternberger skabte begrebet 'forfatningspatriotisme' og blev i 60'erne en talsmand for den etablerede Forbundsrepublik eller for *juste milieu* med brod mod højre og venstre. I 1968 udsendte Sontheimer *Antidemokratisches Denken*

in der Weimarer Republik, hvor Schmitt spillede en stor rolle og ikke for det gode. Det var Sontheimer, der om Schmitt formede udtrykket 'Weimarerrepublikkens Totengraber, ligbegænger; et udtryk, der blev hængende på samme måde som 'det 3. riges kronjurist'. Se Krockow 1958; Sternberger 1961; Sontheimer 1968.

⁸ Schmitt hørte til det faste repertoire, når Forbundsrepublikkens jurister skulle hudflettes, selv om man i hans tilfælde knap kunne tale om en kontinuitet som i tilfældet Hans Globke. Ernst Niekisch var et specielt tilfælde: her var der tale om gamle venskaber og regnskaber, der skulle gøres op, Schultes 1947; Fijalkowski 1959. Men det var til at leve med for Schmitt. Værre var det, når han sporede forræderi blandt sine egne, hvad han ofte gjorde.

⁹ Bernard Willms (1988) diskuterer veloplagt spørgsmålet om Schmitts klassiker-status. Men hvad er en klassiker? Holder man sig til den klassiske definition – en, alle taler om men ingen har læst – opfylder Schmitt sikkert kriteriet. Under alle omstændigheder mangler den værkudgave stadig, som Willms efterlyste for 17 år siden. Og hvad er en klassiker uden en værkudgave?

Referencer

- Fijalkowski, Jürgen (1959). *Die Wendung zum Führerstaat: ideologische Komponenten in der politischen Philosophie Carl Schmitts*, Köln: Westdeutscher Verlag
- Heidegger/Arendt (1998). *Briefwechsel 1925-1975*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann
- Hennis, Wilhelm (1973). "Die Rolle des Parlaments und die Parteiendemokratie" i Hennis, *Die missverstandene Demokratie*, Freiburg: Herder
- Jünger, Ernst & Carl Schmitt (1999). *Briefe 1930-1983*, Stuttgart: Klett-Cotta
- Kauffmann, Erich (1958). "Carl Schmitt und seine Schule. Offener Brief an Ernst Forsthoff", *Deutsche Rundschau*
- Kennedy, Ellen (1986). "Carl Schmitt und die Frankfurter Schule. Deutsche Liberalismuskritik im 20. Jahrhundert", *Geschichte und Gesellschaft*, nr. 3, s. 380-419
- Koenen, Andreas (1995). *Der Fall Carl Schmitt. Sein Aufstieg zum 'Kronjuristen des Dritten Reiches'*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Korsch, Karl (1973). *Staten og kontrarevolutionen. Udvalgte artikler 1929-1950*, Kbh: Jørgen Paludan
- Krockow, Christian Graf von (1958). *Die Entscheidung. Eine Untersuchung über Ernst Jünger, Carl Schmitt, Martin Heidegger*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag
- Laak, Dirk van (1993). *Gespräche in der Sicherheit des Schweigens. Carl Schmitt in der politischen Geistesgeschichte der frühen Bundesrepublik*, Berlin: Akademie Verlag
- Lübbe, Hermann (1988). "Carl Schmitt liberal rezipiert" i Quaritsch, Helmut (red.), *Complexio Oppositorium*, Berlin: Duncker & Humblot
- Lukács, Georg (1979). *Demokratische Diktatur. Politische Aufsätze V 1925-29*, Darmstadt: Luchterhand

- Meier, Christian (1988). "Zu Carl Schmitts Begriffsbildung - Das Politische und der Nomos" i Quaritsch, Helmut (red.), *Complexio Oppositorium*, Berlin: Duncker & Humblot
- Mohler, Armin (1995). *Carl Schmitt - Briefwechsel mit einer seiner Schüler*, Berlin: Akademie Verlag
- Noack, Paul (1998). *Carl Schmitt. Eine Biographie*, Berlin: Propyläen
- Olsen, Niklas (2004). "'Af alle mine lærere har Schmitt været den vigtigste'. Reinhart Kosellecks intellektuelle og personlige relationer til Carl Schmitt", *Historisk Tidsskrift*, bind 104, hæfte 1, s. 30-62
- Quaritsch, Helmut (2000). *Antworten in Nürnberg*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Safranski, Rüdiger (1994). *Ein Meister aus Deutschland. Heidegger und seine Zeit*, München: Carl Hanser Verlag
- Schickel, Joachim (1970). *Guerilleros, Partisanen. Theorie und Praxis*, München: Carl Hanser Verlag
- Schmid, Carlo (1979). *Erinnerungen*, Bern, München & Wien: Scherz Verlag
- Schmitt, Carl (1926). *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, München & Leipzig: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl (1950). *Ex Captivitate Salus. Erfahrungen der Zeit 1945/47*, Köln: Greven Verlag
- Schmitt, Carl (1963). *Theorie des Partisanen*, Berlin: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl (1979). *Die Tyrannei der Werte*, Hamburg: Lutherisches Verlagshaus
- Schmitt, Carl (1991). *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951*, Berlin: Duncker & Humblot
- Schultes, Karl (1947). *Der Niedergang des Staat rechtlichen Denken im Faschismus. Die Lehren des Herrn Professor Carl Schmitt, Kronjurist der Gegenrevolution*, Weimar: Verlag Werden und Wirken
- Sombart, Nicolaus (1983). *Jugend in Berlin 1933-43*, München & Wien: Carl Hanser Verlag
- Sombart, Nicolaus (1991). *Die Deutsche Männer und ihre Feinde*, München & Wien: Carl Hanser Verlag
- Sontheimer, Kurt (1968). *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik*, München: Nymphenberger Verlagshandlung
- Sternberger, Dolf (1961). *Der Begriff des Politischen*, Frankfurt am Main, Insel Verlag
- Villinger, Ingeborg (1990). *Verortung des Politischen. Carl Schmitt in Plettenberg*, Hagen: v.d. Linnepe
- Willms, Bernard (1988). "Jüngster Klassiker des politischen Denkens?" i Quaritsch, Helmut (red.), *Complexio Oppositorium*, Berlin: Duncker & Humblot